

УДК 347.771

Олександр Панасюк,

аспірант юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

На основі класифікації способів захисту авторських прав дається визначення поняття способів захисту, а також розкривається зміст кожного із них. Дається аналіз та оцінка кожної із запропонованих класифікацій та критеріїв, за якими вони проведені. Автор відзначає, що умовою ефективного захисту авторських прав є правильність обрання способів захисту, що підтверджується прикладами з судової практики.

Ключові слова: авторські права, захист авторських прав, способи захисту.

Внаслідок порушення авторського права у особи, яка є власником таких прав, виникає підстава для реалізації права на захист.

Обрання способів та форм захисту авторських прав — одна із суттєвих можливостей уповноваженого суб'єкта. При реалізації права на захист уповноважена особа в межах, встановлених законом, самостійно обирає способи, за допомогою яких вона прагне захистити свої права.

Реалізація можливостей, наданих правом, є складним процесом, ефективність, послідовність, цілеспрямованість якого знаходиться під впливом різних обставин. Серед цих обставин знаходяться такі, що створюють перешкоди, а отже, суперечать волі особи, якій правові норми надають можливості певної поведінки. Виходячи із необхідності усунення будь-яких перешкод у реалізації та забезпечення правореалізації, у науці цивільного права сформувалося вчення, предметом якого є захист суб'єктивних авторських прав.

Об'єктом окремої уваги при дослідженні особливостей захисту суб'єктивних авторських прав є питання про способи захисту.

Поняття та види способів захисту тісно пов'язані з поняттям та видами форм захисту авторських прав, під якою слід розуміти сукупність узгоджених спільною метою, волею або іншими обставинами дій відповідного уповноваженого

суб'єкта, які складають її зміст та визначають порядок (процедуру) захисту авторських прав [1]. Парадокс полягає в тому, що поняття форми та способу захисту авторських прав чітко не розмежовані між собою, тому часто одне поняття визначається через інше.

Поняття способів захисту було об'єктом наукової уваги М. А. Гурвича, Д. М. Чечота, В. П. Грибанова, Ю. К. Толстого та ін.

В основу методології дослідження вчення про способи захисту прав, в тому числі авторських, слід покласти загальні галузеві положення, розроблені О. В. Дзерою, Ю. Д. Притикою, І. В. Венедіктовою, О. Мельник, О. Підпригорою, О. Розгон, Г. Тимченко, О. Святоцьким, Р. Шишкою та ін.

Спираючись на позиції вказаних вчених, слід констатувати необхідність спеціального регулювання способів захисту авторських прав. Відповідно, це визначає основну мету цієї статті — сформулювати загальні правові характеристики при визначенні способів захисту авторських прав як спеціального об'єкта правового регулювання.

Новизна такого підходу полягає в застосуванні загальної методології приватного та публічного права до спеціальних об'єктів правового регулювання — авторських прав та їх захисту при реалізації. Як результат такого підходу з'являється можливість визначення сутнісних харак-

теристик поняття «*спосіб захисту авторських прав*», встановлення зв'язків між окремими *способами* для забезпечення захисту із максимальною ефективністю. Дослідження в цьому напрямі збагачує вчення про суб'єктивні права як у загальноправовому, так і у спеціально-галузевому аспекті.

У цілому визначення поняття способу захисту прав не викликає дискусій серед науковців. *Способами захисту прав* частіше за все називають закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на правопорушника. При цьому «заходи» слід розуміти в традиційному значенні як певні забезпечені державним примусом можливості впливу на суб'єкта. Прикметник «матеріально-правові» вказує на те, що характер та наслідки цих можливостей пов'язані з матеріальними втраченими для правопорушника.

Виходячи із визначення, заходи повинні бути заздалегідь визначені законом. Слід зазначити, що слово «закон» повинно тлумачитися в широкому розумінні, тобто правовою формою закріплення способів можуть бути усі нормативно-правові акти. Одночасно постає питання про можливість встановлення способів захисту авторського права в інших джерелах права. Видається, що для сучасної доктрини авторського права доцільним є аналіз у цьому напрямі.

Крім того, заходи до порушника є примусом, зміст якого передбачає втручання у волевиявлення, вплив на волю особи. Проблема примусу в праві є досить дискусійним і певною мірою спірним питанням як у зв'язку із підставами для примусу, так і в аспекті «межі» та «сили» втручання.

Нарешті, однією із характеристик визначення способів захисту є вказівка на певну мету, наслідки якої можуть бути двох видів. Перший — відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав, другий — вплив на правопорушника. Видається, що остання характеристика є занадто широкою, а тому потребує конкретизації.

За своєю юридичною природою способи захисту прав мають матеріально-пра-

вовий характер, адже вони закріплені нормами матеріального права та безпосередньо забезпечують захист прав, свобод та інтересів.

До набрання чинності новим Цивільним кодексом України у 2003 р. (далі — ЦК) способами захисту прав вважалися лише ті, які можуть бути реалізовані шляхом звернення до суду, серед них: визнання права; відновлення становища, яке існувало до порушення; припинення дій, що порушують право; примусове виконання обов'язку в натурі; припинення або зміну правовідносин; відшкодування збитків; компенсація моральної шкоди.

З моменту набрання чинності ЦК коло способів розширилось, додалися такі способи як *визнання правочину недійсним та визнання незаконними дій, рішень органів державної влади, органів місцевого самоврядування* тощо.

У науці радянського цивільного, трудового права способи захисту прав класифікувалися на *загальні (універсальні)* та *спеціальні (специфічні)* залежно від того, чи закріплювалися вказані способи у відповідну групу в загальній частині кодифікованого акта цивільного законодавства чи знаходження їх в інших частинах цього акта або в окремих нормативних актах [2].

Даний підхід може бути підданий критиці через свою обмеженість, оскільки жоден із загальних способів не може бути застосований до всіх без винятку цивільних прав. Прикладом такої обмеженості може бути виконання обов'язку в натурі, адже далеко не завжди управомочений суб'єкт потребує відшкодування збитків, завданих порушенням його права чи компенсації майнової шкоди.

Класифікацію способів захисту авторських прав можна провести залежно від можливості реалізації способів захисту. За цим критерієм способи захисту поділяються на: ті, що можуть бути реалізовані *без звернення до суду* (самозахист); ті, що можуть бути реалізовані *як самостійно, так і шляхом звернення до юридичного органу*; ті, що можуть *лише шляхом звернення до юридичного органу*. Недоліком даної класифікації є те, що вона не проводить чіткого розмежування між поняттями «форми» та «способу» захисту, тобто відбувається змішування

даних понять. При цьому часто один зі способів захисту може поглинати інший спосіб захисту.

Проте найповніше поняття способів захисту розкриває класифікація, за якою вони поділяються на *превентивно-припинні, відновлювальні та компенсаційні* [3].

До превентивно-припинних способів належать: *визнання права, заборона дій, припинення підготовчих дій, зміна та припинення правовідношення, заборона поширення інформації*.

Визнання права може бути реалізоване тільки в судовому порядку як у той момент, коли право ще не порушене, так і тоді, коли право вже порушене. Прикладом такого способу є припинення дії, яка порушує право.

Заборона дій, що порушують право чи створюють загрозу його порушення. Цей спосіб стосується не лише дій, які вчинені, а й дій, які ще не вчинені. Вимога заборони дій може розглядатися лише в судовому порядку.

Припинення підготовчих дій, спрямованих на порушення, майже не застосовується, адже підготовка дій сама по собі не має ознак порушення, і тільки вчинення їх у майбутньому призводить до порушення прав. Крім того, даний спосіб часто перетинається з вільним використанням творів в особистих цілях.

Зміна та припинення правовідношення може здійснюватися за наявності чи відсутності винних діянь і, як наслідок, договір (авторський) може бути припинений.

Заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, — це один превентивно-припинний спосіб, який може застосовуватися внаслідок розкриття імені автора, що працює під псевдонімом; опублікування частини твору в ЗМІ, перекрученої чи спотвореної.

Другою великою групою способів захисту авторських прав є *відновлювальні* способи. До них можна віднести: *відновлення становища, яке існувало до порушення права, визнання правочину недійсним*.

Відновлення становища, яке існувало до порушення права, може застосовуватися лише коли право в результаті пору-

шення не припинило свого існування та може бути реально відновлене шляхом усунення наслідків правопорушення.

Результатом *визнання правочину недійсним* є відсутність його правових наслідків.

Визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади спричинює його позбавлення юридичної сили.

Третьою групою способів захисту авторських прав є *компенсаційні* способи. Серед них: *відшкодування майнової шкоди, компенсація немайнової шкоди*.

Відшкодування майнової шкоди включає в себе відшкодування як реальних збитків, так і неотриманих доходів. Може бути пов'язане із сумою отриманого неправомірним чином доходу і може бути не зв'язане з цією сумою.

Ознаками для застосування *компенсації немайнової шкоди* є наявність шкоди, протиправного діяння, зв'язку між першим та другим, а також вини. При використанні способу застосовується презумпція майнової шкоди, завданої порушником, якщо він не доведе її відсутності. Такий підхід суперечить доктрині цивільного права, за якою кожна особа повинна доводити лише ті обставини, на які вона посилається [4].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що наразі не існує однозначного підходу до теоретичної класифікації способів захисту авторських прав. Поділ способів на групи проводиться за різноманітною кількістю критеріїв. Одночасно наведені вище класифікації способів захисту свідчать про те, що управомочений суб'єкт має достатньо широкий вибір способів для захисту порушених авторських прав, що тягне за собою проблему обрання способу.

Вибір конкретного способу захисту з урахуванням усіх обставин залежить як від змісту суб'єктивного авторського права, яке підлягає захисту (тобто від *об'єкта* захисту), так і від ступеня небезпеки такого порушення [5], що є однією із характеристик перешкоди у реалізації. Крім того, на вибір конкретного способу захисту впливає статус усіх учасників захисного правовідношення — управомоченої особи, суб'єкта захисної діяльності, особи діями, якої за-

перечується відповідна право реалізація. Зв'язок цих факторів впливу на застосування конкретного способу захисту є безпосереднім. Проте питома вага у впливі різна. Це пояснюється, насамперед, різним значенням даних факторів у реалізації інтересів носія авторських прав.

Важливість правильного обрання способів захисту авторських прав доводять непоодинокі випадки помилок при такому обранні. Прикладом помилки в обранні способу захисту авторських прав може слугувати ухвала суду у справі № 2607/11022/12, яку розглянув 17.09.2012 р. Подільський районний суд м. Києва. Суттю помилки є звернення особи до суду іншої юрисдикції, ніж вимагають обставини справи.

Так, суд, відмовляючи у відкритті провадження у справі за позовом Приватної організації «Українська ліга авторських і суміжних прав», яка представляє інтереси групи авторів про стягнення компенсації за порушення майнових авторських прав, виходив із того, що з урахуванням характеру спору та складу сторін у спірних правовідносинах спір повинен розглядатися не судами загальної юрисдикції, а господарським судом, відповідно до правил підвідомчості, визначених Господарсько-процесуальним кодексом України.

При цьому суттєвою кваліфікуючою ознакою такого рішення суду є факт наявності у позивача статусу організації колективного управління та юридичної особи.

Відповідно, процесуальна дія — визначення підвідомчості суду при обранні та використанні такого способу захисту як стягнення компенсації за порушення майнових авторських прав, має пряму залежність від відповідних процесуальних дій. Це визначає безпосередній зв'язок процесуальних норм із конкретним способом захисту авторського права.

Фрунзенський районний суд м. Харкова, обгрутовуючи рішення у справі № 2-321/11, вказав, що обраний позивачами спосіб захисту шляхом стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права та шляхом заборони використання відповідачем авторських прав у майбутньому, відповідає вимогам ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», слід вважати прийнятним [6].

Таким чином, спосіб захисту авторських прав — це самостійний об'єкт правового закріплення та наукового аналізу. Визначення поняття «спосіб захисту авторського права» потребує врахування нових характеристик при використанні традиційної цивільно-правової методології. Це слід вважати важливим підґрунтям при обранні та фактичному застосуванні конкретного способу. Від цього залежить, чи зможе автор та/або інші суб'єкти авторського права реалізувати правові можливості, задовольнити власні інтереси у випадку наявності перешкод для цього.

ПРИМІТКИ

1. Коваль А. Актуальні проблеми захисту інтелектуальної власності / А. Коваль // Юридичний журнал. — 2006. — № 7. — С. 33—37.
2. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Велби, 2004. — С. 70.
3. Штефан А. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав / А. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2009. — № 2. — С. 41—51.
4. Там само.
5. Николаюк С. І. Протидія злочинам у сфері інтелектуальної власності : наук.-практ. посіб. / С. І. Николаюк, Д. Й. Никифорчук, Р. П. Томма, В. І. Барко. — К. : КНТ, 2006. — С. 22.
6. Рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова у справі № 2-321/11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26963426>.

Панасюк Александр. Понятие и классификация гражданско-правовых способов защиты авторских прав.

На основе классификации способов защиты авторских прав дается определение понятия способов защиты, а также раскрывается содержание каждого из них. Даются анализ и оценка каждой из предложенных классификаций и критериев, по которым они проведены. Автор обращает внимание на то, что условием эффективной защиты авторских прав является правильность избрания способов защиты, что подтверждается примерами из судебной практики.

Ключевые слова: авторские права, защита авторских прав, способы защиты.

Panasiuk Alexander. Definition and classification of civil legal ways of copyright protection.

Based on the classification remedies of copyright protection the definition of methods of protection is given. Also the meaning of each of them is discovered. The analysis and evaluation of each of the proposed classifications and criteria by which they are made is given too. The author notes that the condition for the effective protection of copyright is the correctness of the selection of methods of protection. This is evidenced by examples of litigation.

Key words: copyrights, copyright protection, ways of protection.